

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt: 6. No. 19. 1942

HEKİM HACI PAŞAYI TALEBESİNDEN SİNAN PAŞANIN METHETMESİ

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

İstanbul kütüphanelerinde çok değerli Türk Müelliflerinin el yazisiyle ve istinsah edilmiş müteaddid eserleri mevcuttur. Bu eserlerde bazan müellifleri hakkında mühim ve tercemei hal kitaplarına geçmemiş malûmata müsadif oluyoruz. Bunlar ancak bu eserlerin yalnız mazruflarile değil zarflerile yani muhteviyatından haric notlar tetkik olundukça meydana çıkıyor.

Anadolumuzun İbni Sina'sı denmeğe seza olan, Mısırdaki tıp ve ilim tahsilinden sonra Aydın oğlu Mehmed beyin daveti üzerine Birgi'ye gelen Konyalı Hacı Paşa (Hızır bin Ali) nin İstanbul kütüphanelerinde tamamen telif mahiyetinde Arabca bir çok eserleri vardır, ve bunların el yazisiyle nüshaları az değildir. Nitekim Topkapı sarayında Ahmed III kütüphanesinde 2070 Numarada Kitabüşşifa (شفاء الالام ودواء الالام) eseri Hacı paşamızın el yazisiyle olan nüshadır. İşte bu nüsha vefat tarihi olan 820 (1417) senesinden Saraya intikal edinceye kadar bir çok ellerde dolaşmıştır. Muhakkak ki hayatından beri gelen en eski nüshalardandır. İşte bu nüshanın başındaki boş sahifede talebesinden olduğu yazılan Sinan paşanın Hacı paşaya 3 beyitli bir methiyesi vardır. (şekil-1) Bunun başı veya sonu varını bilmiyoruz. Bu güne kadar başka bir sureti elimize geçmedi.

Tercemesini üsdadımız Profesör Şerefeddin Yaltkayadan reca ettik, bize bu suretle mealen terceme ettiler :

— Şifa kitabı ariflerin göğsünün şifasıdır (1):

Ondan fazilet erbabının mahrum kalması bir bedbahtlıktır.

[1] Mısra'daki (لصدور) kelimesi (لصدر) olursa vezin dürüst olur.
(Mütercim notu)

HEKİMBAŞI VE MEŞHUR HATTAT KÂTİPZADE MEHMET REFİ' EFENDİ HAKKINDA

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Kâtipzade Refi' efendi bizde Hekim olan zevatın ince ve nefis sanatlara merak edenlerinden biridir. Evvelâ hekimdir. Sonrâ hekimbaşılığı vardır. On buçuk sene kadar bu hizmetde bulunmuştur. 9 ay hekimbaşılık eden Süleymaniye tıp medresesinden mezun Sere-tibba Mehmed Arif efendi (1) nin 26 Safer 1171 (1757) tarihinde çekilmesi üzerine Mehmed Refi' efendi getirilmiştir. Kâtipzade hekimbaşılıkta on sene beş ay kalmıştır. 1182 (1768) senesi Rabiülahirinde vefat etmiştir. Yerine Müneccim başı zade Mehmed Emin efendi Abdülhamid 1 inci culusu senesinde hekimbaşı oluyor. Başvekâlet arşivinde Kâtipzadenin hekimbaşılık devresine aid bazı vesikalar bulunmaktadır. Bunlara göre :

Hekimbaşı (Seretibbai Hassa) lara altın taş malikânesi bahşolunmuştur 1171 (1757) tarihinde bu altın taş malikânesi mukaatasını kanunu kadim üzere Kâtipzade istiyor ve veriliyor (2) .

(28) (د) 1181 (1767) senesinde hassa etibbasından Mehmed Emin efendinin dokuz akça vazifesi kaldırılıyor, bunun beş akçasının Hasan efendiye tevcih olunması lüzumu Kâtipzade Mehmed Refi' efendi tarafından isteniyor (3). İşte bu taktirin arkasında (نق بالرفيع محمد هادی الوری) (4) ibareli bir mühür vardır. Bu Kâtipzadenin mührüdür.

1172 (1758) tarihli diğer bir vesikada hekimlerden ölenlerin vazifelerinin bir kısmı hassa etibbasından bazılarına ilâve edilmiştir.

[1] Hayrullah. Hekimbaşılar listesi. T. Tıp tarihi arkivi No. 17. 1940. Bu listeye göre 88 inci hekimbaşısıdır.

[2] Başvekâlet arşivi. Eski Sıhhiye dosyası.

[3] Başvekâlet arşivi. Tıp kısmı No. 47

[4] Diğer vesikada bir arşiv mütehasstı bu mührü böyle okumuştur :

(محمد هادی الوری نق بالرفيع)

Hekimbaşılık zamanında 1182 (1768) senesi Ramazan ayı sonlarında kendisine yazılan Padişahın bir hükmünde de "İstanbulda islâm, hristiyan ve yahudi hekimlerin dükkân (muayenehane) açanlar meyanında tababet iddia edenlerin imtihan edilmeleri ve tıbla alâkaları olmıyanların icrayı tababetden menedilerek dükkânlarının kapatılmasının kanunu kadim olduğu yazılıdır. Sonra bir müddetdenberi bazı meşğaleler ve devlet ricalinin şefaatile dükkân açıp bazı cahillerin, hastaların helâkine badi oldukları görülüyor. Reca ve şefaât ile maksadımız da haşıl oluyor diye birer dükkân açıp tezyin eyleyüp bir üstaddan tıb fennini öğrenmeğe kat'iyen rağbet etmiyorlar. Bu suretle fenni tıbbın sarsılmasına, ölümlere sebep oluyorlar. Bu tamamen tezahür etmiştir. Sen ki hekimbaşı kanunu kadim üzere bu gibilerini imtihan edüp cahil oldukları anlaşılınların dükkânlarını kapayıp halka ilâç yapmalarını menet. Gerek devlet ricalinden ve gerek diğer taraflardan mezbur hekimlere sahip çıkıp reca edenlerin recalarını dinleme ve bunu bize Şeyhül'islâm Velîyüddin efendi hatırlatmıştır,, demektedir (1).

Hekimbaşı iken Tokatlı hekim Hacı Mustafa efendiyi teşvik ederek Türk hekimi Buharalı büyük İbni Sina'nın meşhur (Kanunu fittib) eserini Mustafa III ün merakı üzerine ve kendi nezareti tahtında Türkçeye çevirtmiştir. Demek tıb ilmine derin bir bağlılığı vardır. Bu cihetle de tercemesine lüzum görülen kanunu türk hekimleri tarafından anlaşılır bir şekle koydurmuştur. Tokatlı Mustafa efendi mukaddimedede Kâtipzade efendiden hörmet ve şükranla bahseder (2).

Kâtipzade Refi' efendi meşhur bir hattatdır. Hatta yazıdan talebe yetiştirmiş ve onlara icazet de vermiştir.

Tuhfei hattatindeki (3) tercemei haline bir göz gezdirelim : İstanbulludur. Peđeri Mustafa Divan kâtiplerinden olduğu cihetle Kâtipzade diye şöhret almıştır. Bilhassa muasırı hattatlar böyle tesmiye ederler. Hekimlikte de şöhreti böyledir.

Evvelâ yazıdan sülüs itlak olunan esas Tavırları hocası Kevkeb Hafız Mehmedden öğrenmiştir. Bilâhare Eğri kapılı denmekle

[1] Bu, Hüküm Ahmed Refik'in XIII üncü asırda Osmanlı Hekimleri ve nizamı makalesinden alınmıştır. Harbî umumî senelerinde İkdâm gazetesinde neşredilmiştir. Bu yazıyı M. Cevdet notları arasında bulduk. Gazetenin tarihi işaret edilmemiştir.

[2] İbni Sina eseri. Türk tarih kurumu neşriyatından. Numara 7, 1937. Bak Tokatlı Mustafa efendi makalesi.

[3] Türk tarih Encümeni külliyatı adet 12. Devlet matbaası 1928.S.455.

meşhur olan Ebülkasım hoca Mehmed Rasim efendiden ketebe (icazet) yani artık yazılarına kendi imzasını atmak selâhiyetini almıştır.

Zamanında (Tuhfei Hattatin) eserinin tamamlandığını duyunca (الله ولي التوفيق) cümlesini büyük kıt'ada iki kâğıda yazıp iyi temenilerde bulunarak gönderip ve bizi de bu eserde yazsın diye zamanın yegâne müzehhiblerinden Sultan Selimli Mustafa Çelebi ile haber göndermiştir. Eğri Kapılı Rasim efendi teberrüken ta'likden, Kâtipzadeden icazet almıştır, ve müellif ikisini de bu yazıda üstad olarak zikretmektedir. Hatta bir mecliste birbirlerine icazet vererek ketebe koymağa müsaade etmişlerdir. Bunun için şu tarih söylenmiştir:

Yazar tebriki tarihin bu iki izn için hame
İcazet birbirinden aldı iki Kâmilî dana
1153 (1748)

Hoca Rasim efendinin Kâtipzadeden aldığı icazetnameyi Osmanlı müelliflerini toplayan Bursalı Tahir görmüştür (1).

Kâtipzade Mehmet Refi' efendi Rumeli Kazaskerliğinden ayrılmış Reisül'etibba olmuştur. Bu vazifede iken Cemaziül'evvelin yedinci İsneyn gecesi sahilhanesinde vefat etmiş ve ertesi gün Sultan Selim camiinde namazı kılınarak Koğacı dede yakınında Şeyhül'islâm Ankaralı Mehmed Emin efendi yanına defnedilmiştir.

Vefatına : كاتب احسن الخط قيله عدن ايجره مكان روح رئيس الحكما
1182 (1768)

mısraı da vefatı tarihini gösteriyor. Nuruosmaniye camiinin Celf yazıları Kâtipzade Mehmed Refi' efendininidir diye bir rivayet varsa da imzasına tesadüf edilmemiştir.

Kâtipzade Refi' efendi talebe de yetiştirmiştir. Eğri kapılı Rasim efendinin teberrüken kendisinden ta'lik hattı icazeti aldığını kaydetmiştik. Geçen sene merhum Üstad Abdül'aziz Mecdi Tolun'un nezdinde Fahri Bilgeye aid Nahifi Süleyman efendinin bir divanı nüshasını görmüştüm. Onun baş tarafında (mektubî seraskeri) Ali Rıza'nın (sene 337) şu kaydı vardı :

Müstensihi: Çeşmi zade Reşit Mustafa, şair Nahifi ile muasırdır. Kendisi de şuaradan olduğu gibi hattı ta'likde meşhurdur. Hattı ta'liki zamanının üstadı Refia Mehmed efendiden mezundur-ki Beynel'hattatın Kâtipzadelikle ma'nundur.

[1] Cild 2. Etibba faslı. Kâtipzade Mehmed Refi'.

O halde Kâtipzade muasırı meşhur ve ince bir şairimizin yine şair bir arkadaşını ta'likde yetiştirmiş oluyor. Demek zamanında ta'liki istiyenlere göstermiştir.

Gelelim tıbbî eserlerine :

- Bahname : Üniversite kütüphanesinin Türkçe yazma eserler kısmında (N. 2706) dır. 1200 (1785) senesinde istinsah olunmuş nüshadır. 19 varaktır (Risalei bah ve habil) diye de meşhurdur.

- Risalei İleti sadır
- Risalei evca'ül - mefasıl
- Risalei illeti mesane
- Risalei Padzehir ve Anber

Tıbdan maada eserlerine gelince :

İlâhiyatı olduğu da mervidir (1).

Eşerlerinden de görülüyor ki Kâtipzade malûmatlı bir hekimi-mizdir.

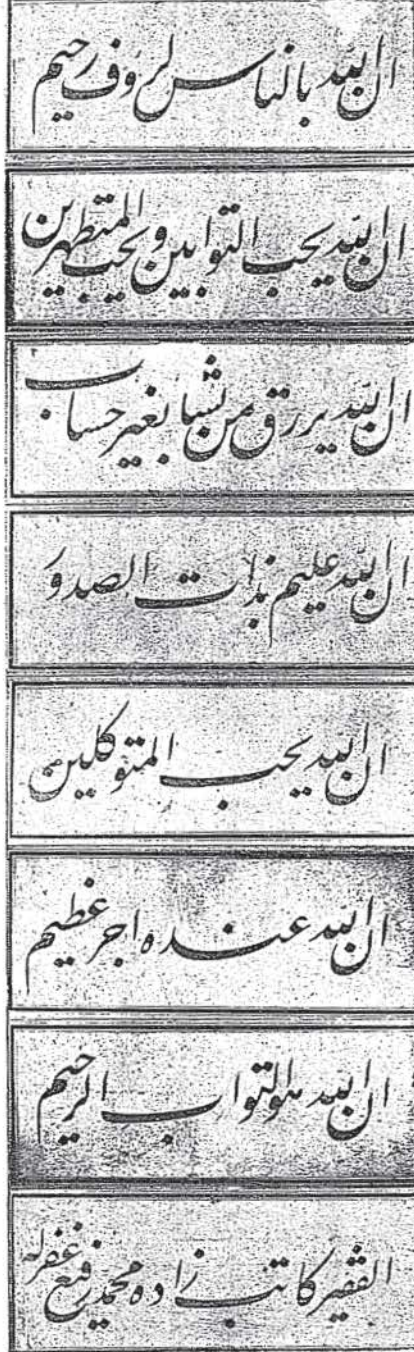
Kâtipzade Mehmed Refi' efendinin ahiren elimize kitapçı Bay Raif Yelkenci vasıtasile bir ta'lik murakkaı geçti. Bu murakka, 12 satır ve kuranikerimden münthap ayetlerden mürekkeptir. 12 inci satır (الفقيه كاتب زاده محمد رفيع غفر له سنة 1162) (1748) imza ve tarihini havidir. 16,5 x 21,5 eb'adında murekka' üzerine 9,7x11,7 eb'adında çift olarak 6 parçadır. Kalın pirinç veya nişasta aherli bir kâğıda suluca ve makbul bir mürekkeple yazılmıştır. Kenarları kalın altın, iç kısmı çift ve arası kırmızı renkli ince altın cedvellidir.

Bu yazımıza 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, ve 12 inci satırlarını koyabildik (şekil 1). 6, 9, 10 ve 11 inci satırlar koyu renkte aherli kâğıda yazıldıklarından buraya konamadı.

Yazılar bu satırlardan mürekkebdir :

- 1 — ان الله بالناس لرؤف الرحيم
- 2 — ان الله يحب التوابين ويحب المتطهرين
- 3 — ان الله يرزق من يشاء بغير حساب
- 4 — ان الله علم بذات الصدور
- 5 — ان الله يحب المتوكلين
- 6 — ان الله بكل شئ عليم
- 7 — ان الله عنده اجر عظيم
- 8 — ان الله هو التواب الرحيم
- 9 — ان الله يا يضيع اجر المحسنين
- 10 — ان الله يجزي المتصدقين
- 11 — ان الله خير بما يصنعون

[1] Bursalı Fahir. Osmanlı müellifleri Cilt 2. Etibba faslı.

İmzası haric buraya koyduğumuz satırların manaları budur :

- 1 — Allah insanlara rahm ve re'fet sahibidir.
- 2 — Allah yaptığı işlerin fenalığını anlıyarak pişman olanları ve bir daha yapmamağa ahdenleri, içi ve dışı temizlenenleri sever.
- 3 — Allah dilediği kullarına hesapsız rızık verir.
- 4 — Sadır içinde olanları allah bilir.
- 5 — Cenabı hak mütevekkil olanları sever.
- 7 — Allah indinde iyilik yapanlara ecir azim vardır.
- 8 — Tövbe kabul eden ve rahim olan ancak Allahtır.

Demek Kâtipzade manalarına çok iyi vakif olduğu ve birbirini tamamlayan bu ayetleri sıralıyarak yazmıştır ki hiç bir ta'lik, sülüs ve nesih yazısı üstadlarında bunun benzerini şimdiye kadar görmedik. Binaenaleyh bunları Kâtipzade efendi düşünerek bu tertibe sokmuştur diyebiliriz.

Güzel yazıda mahir hattatlarımız ve hat meraklıları Kâtipzade ta'liklerinin çok değerli olduğu ve kendisinin bu yazıda pek mahir olduğunu söylemekte müttefikdirler (1).

Güzel yazıda ve bilhassa ta'likde mahir bulunması ve kıymetli tıbbî risaleler yazması Kâtipzadenin ince ruhlı, hassas bir hekim olduğunu gösterir. Eserleri ve yazılarının kendi umûmî bilgi ve sanat seviyesinin ileri bulunduğunu bugün ince ruhlı ve buluşlu âlim ve hekimlerimizle mukayese edersek kolaylıkla anlarız.

Tarihde meşhur olmuş bir çok hekimlerimiz vardırki hepsinin hekimlikden başka tababet hakkındaki telekkilerini yükselten ince zevk ve maharetleri vardır. Kâtipzade bu kâbil ve adı şerefle anılacak hekimlerimizdendir.

---

[1] Evlyevm güzel Sanat'lar Akademisi şark tezyini kısmı öğretmenlerinden Necmeddin Okyay Kâtipzaden yazı öğrenme silsilesini şöyle saymıştır. Talebesi Dedeade, Talebesi Yesari, Yesarizade, İsmail Hakkı efendi, Sami bey, Hulusî efendi ve Necmeddin Okyay. Kâtipzade bu suretle hat üstadları silsilesine girmektedir Elyevm Necmeddin Okyay koleksiyonunda en son demi hayatında Yesarinin Ketebe kıt'alarından birinde Kâtipzadenin tasdikî görülmüştür. Kâtipzadenin ta'lik numune ve yazıları az değildir.